

LIČNOSNE DISPOZICIJE KA KRIMINALNOM RECIDIVU U UZORKU INSTITUCIONALIZOVANIH ADOLESCENATA*

Janko Međedović*
Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd

Daliborka Kujačić*
Kazneno popravni zavod, Beograd

Goran Knežević*
Filozofski fakultet, Beograd

Cilj ovog istraživanja bio je da se identifikuju crte ličnosti koje predviđaju stabilno kriminalno ponašanje u adolescenciji. U istraživanju je učestvovalo 58 ispitanika koji su se u trenutku prikupljanja podataka nalazili na izdržavanju vaspitne mere upućivanja u Vaspitno popravni dom u Kruševcu. Ispitivani subjekti su bili stari od 15 do 22 godine, a prosečni uzrast ispitanika je bio 18.7 godina (SD=1.7). Ispitanicima su zadati upitnici samoprocene koji su merili sledeće konstrukte: Crte ličnosti iz modela "Velikih pet," Dezintegracija, Amoralnost i Psihopatija. Recidivizam je operacionalizovan na dva načina: preko broja izvršenih krivičnih dela i preko broja vaspitnih mera kroz koje je osoba prošla.

Predikcija recidiva je izvršena pomoću hijerarhijske regresione analize. Rezultati pokazuju da niska Saradljivost ($\beta=-0.34$; $p<0.05$) iz modela Velikih pet uspešno predviđa broj izvršenih

* Ovaj tekst je nastao kao rezultat rada na projektu "Kriminal u Srbiji: fenomenologija, rizici i mogućnosti socijalne intervencije" (broj 47011) koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja RS

* E-mail: janko.medjedovic@fmk.edu.rs

* E-mail: daliku@hotmail.com

* E-mail: gknezevic.f.bg.ac.rs

kriivičnih dela. Međutim ona prediktorske sposobnosti gubi kada se psihopatija i Amoralnost uvedu u model. Tada dominantni prediktori postaju Impulisvnošću podstaknuta Amoralnost ($\beta=0.65$; $p<0.01$) i Manipulativnost ($\beta=0.60$; $p<0.01$). Kada je u pitanju broj vaspitnih mera koje su izrečene ispitanicima, iz modela Velikih Pet se kao prediktor pojavljuje niska Ekstraverzija ($\beta=-0.48$; $p<0.01$) a na sledećem koraku regresije joj se pridružuje Brutalnošću podstaknuta Amoralnost ($\beta=0.73$; $p<0.01$). Rezultati pokazuju sličnost sa nalazima koji su dobijeni na uzorcima odraslih ispitanika sa razlikom što na ovom uzorku bihejvioralni faktor psihopatije nije imao ulogu u predikciji, a što predstavlja nalaz koji se najčešće dobija u istraživanjima na populaciji odraslih ispitanika.

KLJUČNE REČI: kriminalni recidivizam / adolescenti / model Velikih Pet / psihopatija / amoralnost / Dezintegracija

KONCEPTUALNI OKVIR ISTRAŽIVANJA

Ličnost i kriminalni recidiv kod adolescenata. Stabilno kriminalno ponašanje je posebno važna socijalna pojava jer najveći deo izvršenih kriivičnih dela dolazi upravo od povratnika (Somedo, 2008). Jedan od sve češće ispitivanih uzroka kriminalnog i delinkventnog ponašanja jesu i crte ličnosti. U poslednje vreme se vrše pokušaji da se uloga ličnosti u objašnjenju ovog ponašanja posmatra razvojno kako bi se utvrdila dinamika nastanka i razvoja pro-kriminalnih dispozicija, ali i izvršili pokušaji prevencije njenog formiranja (Savage, 2009). U tom kontekstu proučavanje adolescentske delinkvencije postaje važan cilj istraživanja, kako sa teorijske tako i sa pragmatične strane.

Jedna od često korišćenih tipologija adolescentske delinkvencije u kriminologiji je ona koju je predložila Teri Mofit (Moffit, 1993). Ona raspravlja o dva suštinski različita tipa kriminogenog ponašanja. Prvo je stabilno u vremenu, počinje se ispoljavati vrlo rano u razvoju jedinke (naravno da se tada ne opisuje kao kriminogeno već kao antisocijalno ili kroz prizmu psihijatrijske dijagnoze poremećaja ponašanja) i stabilizuje se oko 17 godine. Ključni faktori rizika za razvoj ovakvog ponašanja, po Mofitovoj, su neuropsihološke disfunkcije koje se ogledaju pre svega u disregulaciji

egzekutivnih funkcija, niskom verbalnom rezonovanju i slaboj kontroli impulsa (Moffit, 1993).

Sa druge strane, delinkventno ponašanje tokom adolescencije je prilično uobičajena pojava. Mofitova ističe da je 80% odraslih muškaraca imalo kontakte sa policijom zbog lakših prekršajnih dela i da je većina njih počinjena u adolescenciji. Međutim za većinu osoba takvo ponašanje odlikuje diskontinuitet. Ono se zasniva na samo jednom emitovanom prekršaju ili se manifestuje u kraćem vremenskom roku i nestaje na kraju adolescencije. Ovaj oblik kriminalnog ponašanja se naziva adolescencijom-ograničeno delinkventno ponašanje. Ono ima drugačije uzroke od stabilnog delinkventnog ponašanja. Kod ovih osoba ono se ne zasniva na neurokognitivnim disfunkcijama ili strukturi ličnosti već na "mimikriji ponašanja" koju proizvode stabilni delinkventi. Učenje po modelu je glavni faktor koga Mofitova identifikuje kada je reč o diskontinuiranoj delinkvenciji. Međutim, ova deca reaguju adaptivno i fleksibilno na društvenu reakciju te su u stanju da izvrše promenu ponašanja i izgrade prosocijalne bihejvioralne stilove. Iako je teorija Mofitove kritikovana i dopunjavana, postoje i nalazi koji potvrđuju ulogu neurološkog deficita i crta ličnosti kao što su alijenacija, agresivnost i impulsivnost u generisanju stabilnog delinkventnog ponašanja (Moffit i sar., 1994; Bartusch, 1997).

Kada je reč o impulsivnosti postoje teorije koje smatraju da je impulsivnost suštinska karakteristika ličnosti koja generiše kriminogeno ponašanje. Najpoznatija je sigurno Opšta teorija zločina koju su 1990. predložili Majkl Gottfredson i Trevis Hirši. Ključni eksplanatorni pojam na koji se oni oslanjaju je nedostatak samokontrole i ona ima sledeće aspekte: nemogućnost odlaganja potkrepljenja, nedostatak perzistencije, niska tolerancija na frustraciju itd. Dakle nedostatak samokontrole se ogleda pre svega u impulsivnom ponašanju, neosetljivosti za tuđe potrebe i nepromišljnom preduzimanju rizika (Gottfredson and Hirschi, 1990). Iako je predloženi koncept bio u velikoj meri kritikovan, postoje i nalazi da je samokontrola značajan prediktor recidivizma bar u odnosu na neke druge eksplanatorne konstrukte, poput teorije kompetitivno zaostalog muškarca (Krauss i sar., 2000).

Postoji veliki broj istraživanja koja pokušavaju da povežu stabilni kriminalitet sa bazičnim crtama ličnosti iz modela Velikih Pet (John, Naumann, & Soto, 2008). Strukturu ličnosti po ovom modelu čine pet širokih i obuhvatnih crta ličnosti: Neuroficizam, Ekstraverzija, Otvorenost, Saradljivost i Savesnost. Nalazi pomenutih istraživanja uglavnom ukazuju da niska Saradljivost i Savesnost predstavljaju one crte koje odlikuju recidiviste (Miller & Lynam, 2001; Le Couff

& Toupin, 2009). Međutim, moguće je da bazične crte ličnosti nisu dovoljni prediktori kriminaliteta i da su potrebne operacionalizacije koje preciznije identifikuju dispozicije ka kriminalnom ponašanju (Međedović, 2011). Amoralnost predstavlja jedan od takvih konstrukata. U pitanju je set crta koje su blisko povezane sa kršenjem pravnih i socijalnih normi (Knežević, 2003). Amoralnost se sastoji od tri superordinirana faktora od kojih svaki poseduje po tri uža aspekta (Knežević, Radović, & Peruničić, 2008). Tako se Impulsivnošću podstaknuta amoralnost sastoji od Hedonizma, Lenjosti i Niske kontrole impulsa. Frustracijom podstaknutu amoralnost čine Makijavelizam, Resentiman i Projekcija amoralnih impulsa. Najzad, faktor Brutalnošću podstaknute amoralnosti je konstituisan crtama Sadizma, Brutalnog hedonizma i Pasivne amoralnosti. Povezanost Amoralnosti sa višestrukim kriminalnim recidivom je potvrđena u jednom skorašnjem istraživanju (Međedović, Kujačić & Knežević, 2012). Ovo se pre svega odnosi na Amoralnost podstaknutu Frustracijom i Brutalnošću koje predstavljaju izvorne, endogene amoralne crte, za razliku od Impulsivnošću podstaknute amoralnosti koja se može shvatiti pre svega kao aspekt negativnog pola crte Savesnost (Međedović, 2011).

Međutim, sigurno je da najpoznatiji i u praksi najviše korišćeni konstrukt za ispitivanje kriminalnog ponašanja predstavlja psihopatija. Posebnu pažnju istraživača i praktičara zadobio je model psihopatije i merna metoda za njeno ispitivanje koju je razvio Robert Hare (Hare, 2002). Model se sastoji od dva faktora od kojih jedan predstavlja endogene lične osobine psihopata (tendencije ka manipulisanju, površni šarm, grandiozni doživljaj sebe i nedostatak empatije) i naziva se Manipulativnost, dok drugi opisuje karakteristike specifičnog životnog stila koje ove osobe manifestuju (nepromišljenost, uključivanje u rizična, antisocijalna i kriminalna ponašanja) i imenovan je Antisocijalnost. Ogroman broj empirijskih nalaza pokazuje da je psihopatija izuzetno dobar i pozdan prediktor kriminalnog recidiva (Andrews, Bonta, & Wormith, 2006), što je potvrđeno i na uzorcima osuđenika iz naše zemlje (Međedović, Kujačić & Knežević, 2012).

Najzad, još jedna crta koja se često dovodi u vezu sa stabilnim kriminalitetom je šizotipija. Ona predstavlja dispoziciju ka psihotičnim doživljajima koja postoji i u opštoj populaciji (Lenzenweger, 2006). Kada je u pitanju povezanost između šizotipije i delinkvencije, empirijski nalazi nisu jednoglasni, ali postoje podaci da šizotipalne crte jesu povezane sa povratništvom u vršenju krivičnih dela (Carrasco, Barker, Tremblay, & Vitaro, 2006; van Dam, Janssens, & De Bruyn, 2005).

Ciljevi istraživanja. Cilj ovog istraživanja je eksploracija stabilnih dispozicija ličnosti koje mogu doprineti razumevanju kriminalnog recidiva na uzorku institucionalizovanih adolescenata. Ispitivanje ovih crta je konceptualno važno zato što doprinosi razumevanju uloge individualnih razlika pojedinaca u produkciji kriminalnog ponašanja. Preciznije, biće analiziran doprinos specifičnih, užih crta (šizotipije, Amoralnosti i psihopatije) u objašnjenju recidivizma, preko širih i obuhvatnijih crta koje operacionalizuju bazičnu strukturu ličnosti (Velikih Pet). Istraživanje ima i praktičan cilj jer nalazi mogu poslužiti stručnjacima koji rade sa ovakvim licima da validnije i pouzdanije predvide ponovno vršenje krivičnih dela i tu informaciju iskoriste u praktičnom radu sa njima.

Sekundarni cilj istraživanja je poređenje dobijenih prediktora sa onima koji su izolovani na uzorcima odraslih osuđenih lica (Međedović, Kujačić & Knežević, 2012). Da bi se to izvršilo odbrani su isti psihološki konstrukti koji su analizirani u citiranom istraživanju, a primenjen je i istovetan način analize dobijenih podataka: hijerarhijska linearna regresija. Poređenjem crta ličnosti koje su povezane sa kriminalnim recidivom kod adolescenata i odraslih osoba, može se steći određeni uvid u razvojnu dinamiku odnosa crta ličnosti i stabilnog kriminaliteta.

METOD

Uzorak. U ispitivanju je učestvovalo 78 ispitanika muškog pola, od kojih je 58 na adekvatan način ispunilo protokole. Ispitivani subjekti su bili stari od 15 do 22 godine, a prosečni uzrast ispitanika je bio 18.65 godina (SD=1.7). U ispitivanju su učestvovali svi štićenici Vaspitno-popravnog doma u Kruševcu koji su imali razvijenu sposobnost čitanja.

Mere. Operacionalizacija kriterijumske varijable je izvršena preko dva indikatora. Prvi je ukupan broj vaspitnih mera koje su ispitaniku izrečene. U našem zakonodavstvu predviđene su tri vaspitne mere za maloletnike (Marić i Bulatović, 2004).¹ Vaspitne mere su: 1) mere upozorenja i usmeravanja: sudski ukor i posebne obaveze; 2) mere pojačanog nadzora: pojačan nadzor od strane roditelja, usvojioca ili staraoca, pojačan nadzor u drugoj porodici, pojačan nadzor od strane organa starateljstva, pojačan

¹ Starijim maloletnicima se pored vaspitnih mera može izreći i kazna maloletničkog zatvora ali nijedan od ispitanika koji su učestvovali u ovom istraživanju nije imao izrečenu ovu meru.

nadzor uz dnevni boravak u odgovarajućoj ustanovi za vaspitavanje i obrazovanje maloletnika; 3) zavodske mere: upućivanje u vaspitnu ustanovu, upućivanje u vaspitno-popravni dom, upućivanje u posebnu ustanovu za lečenje i osposobljavanje. Ispitanik je na ovom inikatoru dobijao po poen za svaku pravnosnažno izrečenu vaspitnu meru. Drugi indikator predstavlja broj krivičnih dela koje je ispitanik počinio. Za svako krivično delo on dobija poen na ovom indikatoru. Skorovi na obe mere recidiva su sumirani, standardizovani i normalizovani pomoću Blomovog algoritma (Blom, 1954).

Za ispitivanje bazične strukture ličnosti korišćen je instrument BFI (Big Five Inventory) koji ispituje pet bazičnih faktora ličnosti: *Ekstraverziju, Neuroticizam, Otvorenost za iskustvo, Saradljivost i Savesnost* (John and Srivastava, 1999). Upitnik sadrži 44 stavke.

Dezintegracija (Knežević et al., 2005) predstavlja rekonceptualizaciju sklonosti psihozi kao bazične dimenzije ličnosti. On je u nekoj meri sličan konstrukt shizotipije, ali je znatno širi po svom sadržaju, i eksplicitno konceptualizovan kao crta ličnosti nezavisna od Velikih pet. Za ispitivanje ove crte korišćen je instrument DELTA 10. U analizama je korišćen samo generalni skor na skali Dezintegracije, koji predstavlja uprosečenu sumu sledećih šizotipalnih crta *Generalna Egzekutivna Disfunkcija, Perceptualne Distorzije, Povišena Svesnost, Depresivnost, Paranoja, Manija, Socijalna anhedonija, Magijsko mišljenje, Somatoformna disregulacija i Zaravnjeni afekat*. Upitnik sadrži 82 stavke.

Za ispitivanje psihopatije korišćen je instrument SRP-III koji je razvio Delroj Paulus kao meru samoprocene onih aspekata psihopatije koje je identifikovao Robert D. Hare (Williams, Paulhus, & Hare, 2007). Faktor Manipulativnosti je računat kao prosek njegova dva modaliteta *Površnog afekta* (nedostatak empatije, krivice i brige za druge ljude) i *Interpersonalne manipulacije* (patološko laganje, varanje i manipulacija). Faktor Antisocijalnosti je meren kao srednja vrednost *Kriminogenih tendencija* (razni varijeteti delinkventnog ponašanja, krađe, tuče i hapšenja) i *Neobuzdanog životnog stila* (nepouzdanost, potraga za uzbuđenjima i potreba za kršenjem pravila). Upitnik sadrži 64 stavke.

Ličnosne dispozicije koje generišu amoralne oblike ponašanja merene su pomoću instrumenta AMORAL 9 (Knežević i sar., 2008). Amoralnost je operacionalizovana preko tri faktora, a svaki od njih se ispoljava preko tri specifična modaliteta. Faktor Impulsivnošću podstaknute amoralnosti se

sastoji iz sledećih modaliteta: *Niska kontrola* (naglost, nepredvidivost reagovanja, impulsivnost), *Hedonizam* (površna hedonistička orijentacija, stavljanje svojih potreba na prvo mesto) i *Lenjost* (nedostatak aspiracija, niska istrajnost, neorganizovanost). Faktor Frustracijom podstaknute amoralnosti sadrži sledeće aspekte: *Tvrdo glavost* (inat, izražena potreba za osvetom, niska saradljivost), *Makijavelizam* (ponašanje koje koristi sva sredstva u zadovoljenju cilja) i *Resentiman* (malicioznost, zavist, generalizovana ozlojeđenost). Faktor Brutalnošću podstaknute amoralnosti se sastoji iz sledećih modaliteta: *Sadizam* (surovost, odsustvo empatije, odsustvo samilosti, zadovoljstvo u povređivanju drugih), *Brutalna modulacija resentimana* (destruktivnost motivisana zavišću i malicioznošću) i *Pasivna amoralnost* (uzdržavanje od pomagačkog ponašanja, nebriga, pasivna zluradost). Instrumentom se računaju skorovi na svih devet crta amoralnog ponašanja i na tri faktora koje oni konstituišu. Pouzdanosti faktora Amoralnosti računate su preko koeficijenata interne konzistencije i iznose 0.89 za Impulsivnošću podstaknutu amoralnost, 0.87 za Frustracijom podstaknutu amoralnost i 0.90 za Brutalnošću podstaknutu amoralnost. Pouzdanosti ostalih skala korišćenih u istraživanju date su u prethodno publikovanom radu (Međedović, 2010). Upitnik sadrži 115 stavki.

Svi korišćeni instrumenti imaju Likertovu skalu za odgovaranje na ajteme. Ona se sastoji od pet podeoka gde 1 znači: Uopšte se ne slažem, 2 - Uglavnom se ne slažem, 3 - Nisam siguran, 4 - Uglavnom seslažem i 5 - Potpuno se slažem.

REZULTATI ISTRAŽIVANJA

Predikcija broja izvršenih krivičnih dela. Prva izvršena analiza se zasniva na regresionom modelu kojim se predviđa broj izvršenih krivičnih dela ispitanika, tako da je ova mera unešena kao kriterijum u regresiju. Prediktori su uvođeni u tri nivoa: prvi nivo čine uzrast i obrazovanje (izraženog kroz broj godina formalnog školovanja) ispitanika; drugi konstituišu crte iz modela Velikih Pet a u trećem nivou su uneseni Dezintegracija, faktori Amoralnosti i psihopatije. Rezultati ove analize prikazani su u tabeli br. 1.

Tabela 1. Hijerarhijski regresioni model za predikciju broja izvršenih krivičnih dela

	prvi nivo		drugi nivo		treći nivo		r0
	B	β	B	β	B	β	
Uzrast	0.07	0.15	0.15	0.34	0.14	0.32	0.22
Obrazovanje	-0.06	-0.15	0.01	0.01	0.056	0.14	-0.22
Neuroticizam			-0.27	-0.29	-0.18	-0.19	-0.04
Ekstraverzija			-0.16	-0.13	-0.14	-0.11	-0.16
Otvorenost			-0.19	-0.16	-0.29	-0.24	-0.16
Saradljivost			-0.38	-0.34*	-0.47	-0.43*	-0.39**
Savesnost			0.09	0.08	0.31	0.27	-0.17
Dezintegracija					0.31	0.28	0.29
Impulsivnošću podstaknuta amoralnost					0.70	0.65**	0.41**
Frustracijom podstaknuta amoralnost					-0.60	-0.56**	0.04
Brutalnošću podstaknuta amoralnosti					0.11	0.11	0.27*
Manipulativnost					0.61	0.56*	0.40**
Antisocijalnost					-0.65	-0.62*	0.01
Doprinos svakog nivoa	R ² =0.07		ΔR²= 0.27*		ΔR²= 0.34**		

Oznake: B – nestandardizovani regresioni koeficijent; β – standardizovani regresioni koeficijent; r0 – korelacija nultog reda između prediktora i kriterijuma; * p<0.05; **p<0.01.

Prediktori uneti na prvom nivou modela konstituišu regresionu funkciju koja ne objašnjava značajno kriterijumsku meru (F=1.47; p>0.05). Na prvom nivou je objašnjeno 7% variranja kriterijuma. Međutim, kada se u model uvedu crte iz strukture Velikih pet, procenat objašnjene varijanse skače za 27%, i ovaj doprinos je statistički značajan (Δ F=2.44; p<0.05). Doprinos objašnjenju broja počinjenih krivičnih dela se na ovom nivou zasniva pre svega na učesću crte Saradljivosti (β =-0.34; p<0.05). Najzad, poslednji set unetih varijabli doprinosi da uspešnost predikcije poraste za još 34% pri čemu je doprinos preko prethodnih nivoa takođe statistički značajan (Δ F=6.56; p<0.01). Najbolji prediktor na finalnom nivou jeste Impulsivnošću podstaknuta amoralnost (β =0.65; p<0.01). Potom slede Antisocijalnost (β =-0.62; p<0.05), Manipulativnost (β =0.56; p<0.05), Frustracijom podstaknuta amoralnost (β =-0.56; p<0.01) i Saradljivost (β =-0.43; p<0.05). Korelacije nultog reda su pronađene između kriterijumske mere i Impulsivnošću podstaknute amoralnosti (r=0.41; p<0.01), Manipulativnosti (r=0.40; p<0.01), Brutalnošću podstaknute Amoralnosti (r=0.27; p<0.05) i Saradljivosti (r=-0.39; p<0.05).

Predikcija broja izrečenih vaspitnih mera. Regresioni model koji objašnjava broj izrečenih vaspitnih mera je konstruisan na isti način kao i prethodni. Osobine ovog modela, kao i pojedinačnih prediktora date su u Tabeli 2.

Tabela 2. Hijerarhijski regresioni model za predikciju broja izrečenih vaspitnih mera

	prvi nivo		drugi nivo		treći nivo		r0
	B	β	B	β	B	β	
Uzrast	0.11	0.27	0.19	0.46**	-0.18	0.43**	0.29*
Obrazovanje	-0.01	-0.04	0.04	0.10	0.03	0.09	-0.17
Neuroticizam			-0.15	-0.16	-0.06	-0.07	0.02
Ekstraverzija			-0.53	-0.48**	-0.65	-0.58**	-0.39**
Otvorenost			0.05	0.04	0.22	0.19	-0.05
Saradljivost			-0.19	-0.19	0.21	0.21	-0.15
Savesnost			-0.15	-0.14	-0.48	-0.43**	-0.25*
Dezintegracija					0.07	0.06	0.32*
Impulsivnošću podstaknuta amoralnost					-0.01	-0.01	0.25*
Frustracijom podstaknuta amoralnost					-0.42	-0.40*	-0.12
Brutalnošću podstaknuta amoralnost					0.67	0.73**	0.29*
Manipulativnost					0.24	0.25	0.21
Antisocijalnost					-0.02	-0.02	0.24*
Doprinos svakog nivoa			R ² =0.09	ΔR²= 0.36**		ΔR²= 0.29**	

Oznake: B – nestandardizovani regresioni koeficijent; β – standardizovani regresioni koeficijent; r0 – korelacija nultog reda između prediktora i kriterijuma; * p<0.05; **p<0.01.

Uzrast i obrazovanje ispitanika u ovom modelu objašnjavaju 9% variranja kriterijuma ali ni ova regresiona funkcija nije značajna (F=1.97; p>0.05). Međutim, kada se preko njih dodaju crte iz modela Velikh Pet, procenat objašnjene varijanse raste za dodatnih 36% pri čemu je taj doprinos statistički značajan (Δ F=3.81; p<0.01). On se pre svega zasniva na učešću varijable uzrasta ispitanika (β =0.46; p<0.01) i crte Ekstraverzija (β =-0.48; p<0.01) u objašnjenju kriterijuma. Najzad, poslednji nivo takođe daje značajan doprinos predikciji, više i preko prethodno unetih varijabli (Δ F=6.54; p<0.01) a procenat objašnjene varijanse kriterijuma se povećava za 29%. Najvažnij prediktor na ovom nivou predstavlja Brutalnošću podstaknuta amoralnost (β =0.73; p<0.01), zatim Ekstraverzija (β =-0.58; p<0.01), Savesnost (β =-0.43; p<0.01) i na kraju ponovo uzrast ispitanika (β =0.43; p<0.01). Korelacije nultog reda u ovom modelu postoje između kriterijuma i sledećih prediktora: Ekstraverzije (r=-0.39; p<0.01), Dezintegracije (r=0.32; p<0.05), Brutalnošću podstaknute amoralnosti (r=0.29; p<0.05), uzrasta ispitanika (r=0.29; p<0.05), Impulsivnošću podstaknute amoralnosti (r=0.25; p<0.05) i Antisocijalnosti (r=0.24; p<0.05).

DISKUSIJA

Dispozicije ka kriminalnom recidivu kod adolescenata. Kada je reč o broju izvršenih krivičnih dela, Saradljivost iz modela Velikh Pet se dosledno

pojavljuje kao značajan prediktor i to sa negativnim predznakom (Tabela 1), što predstavlja potvrdu brojnih ranijih istraživanja u kojima se negativan pol ove crte dosledno pojavljivao kao prediktor kriminalnog ponašanja (Miller & Lynam, 2001; Le Couff & Toupin, 2009) i povratništva u vršenju krivičnih dela (van Dam et al., 2005). Ovaj doprinos Saradljivosti predikciji se najverovatnije može pripisati uticaju crte agresivnosti na produkciju stabilnog kriminalnog ponašanja, jer se agresivnost nalazi na negativnom polu dimenzije Saradljivost (Davis, Panksepp, & Normansell, 2003).

Iz modela Velikih Pet, još dve crte se pokazuju značajnim u predikciji drugog indikatora recidiva, broja izrečenih vaspitnih mera, a to su Savesnost i Ekstraverzija. Obe dimenzije učestvuju u predikciji sa negativnim predznakom (Tabela 2) što ukazuje da su osobe kod kojih su ove crte nisko izražene prošle kroz veći broj vaspitnih mera. Ovaj nalaz je očekivan kada je u pitanju Savesnost, jer je negativan pol te dimenzije u najvećoj meri opisan crtom impulsivnosti odnosno nepromišljenosti (Egan & Beadman, 2011). Da je impulsivnost važna determinanta kriminalnog povratništva govore i nalazi dobijeni u ranijim istraživanjima (Clower & Botwell, 2001). Međutim, pozicija niske Ekstraverzije (odnosno Introverzije) u prediktorskom skupu nije očekivana. Prethodno izvršena istraživanja ili nisu uspela da nađu povezanost između Ekstraverzije i recidiva (Miller & Lynam, 2001) ili je ona postojala ali je bila pozitivnog predznaka (van Dam et al., 2005). Ovaj nalaz, ukoliko je pouzdan može predstavljati specifičnost vezanu za uzrast ispitanika u istraživanju ili za tip krivičnih dela, koji nije bio uključen kao varijabla u ovoj studiji. Međutim potrebna je njegova replikacija i potvrda u budućim istraživanjima.

Psihopatija je takođe crta koja se pokazuje važnom za razumevanje jednog od kriterijuma korišćenog za operacionalizaciju recidiva: u pitanju je broj izvršenih krivičnih dela (Tabela 1). Ovaj nalaz je potpuno očekivan, jer je već pomenuto da veliki broj ranijih istraživanja potvrđuje važnost psihopatskih osobina za objašnjenje kriminaliteta (Andrews et al., 2006). Prvi faktor psihopatije, Manipulativnost, dakle dosledno i teorijski očekivano predviđa broj krivičnih dela. Ono što začuđuje je u stvari uloga Antisocijalnosti u prediktivnom modelu: njegov regresioni ponder u predikciji broja dela je negativan, što implicira da je on supresor kriminalnog recidiva! Ovo je, naravno, nemoguće jer drugi faktor upravo meri frekventnost i opsežnost antisocijalnog, delinkventnog i kriminalnog ponašanja (Hare, 2002). Pažljivija analiza Tabele 1 jedva da malo ublažava situaciju: korelacija između ovog faktora i kriterijuma nije negativna, ali je nulta ($r=0.01$, $p>0.05$). Pozicija ovog

faktora je malo solidnija kada je u pitanju predikcija broja izrečenih vaspitnih mera (Tabela 2). On nezavisno ne doprinosi predikciji ali postoji značajna pozitivna korelacija između Antisocijalnosti i ovog indikatora stabilnog kriminaliteta ($r=0.24$; $p<0.05$). Na osnovu ranijih istraživanja je očekivan znatno veći intenzitet povezanosti, odnosno veća prediktivna moć ovog faktora koja počiva na tautološkoj povezanosti sa frekventnošću kriminalnog ponašanja (Leistico, Salekin, DeCoster, & Rogers, 2008). Ipak, ne bi trebalo sumnjati u prediktivne moći Antisocijalnosti kada je u pitanju recidivizam kao kriterijum. Razlozi njegovog podbacivanja u ovoj studiji se pre svega mogu atribuirati metodološkim aspektima samog istraživanja, od kojih je verovatno najvažnija mala veličina uzorka. Čak ni ako bi se ovaj nalaz potvrdio u budućim studijama recidiva u adolescentskoj populaciji, nedostatak povezanosti ne bi trebalo interpretirati kao manjkavost konstrukta psihopatije, već pre kao manjkavost njegove operacionalizacije. Ranije povezanosti između Antisocijalnosti i recidiva su utvrđene na meri drugog faktora psihopatije koja se dobija pomoću PCL ček-liste, odnosno zasniva se na rejfninzima koje daje iskusni procenjivač (Walters, 2003). Podaci dobijeni u ovoj studiji zasnovani su na instrumentu koji koristi metodologiju samoprocene (Williams et al., 2007), dakle način dolaženja do podataka je drugačiji iako je u pitanju isti teorijski konstrukt. Nedostatak povezanosti između drugog faktora psihopatije i recidiva verovatno predstavlja problem operacionalizacije instrumenta u generalnom smislu ili specifičnije, sniženu validnost na adolescentskom uzorku.

Ipak, od svih analiziranih konstrukata, Amoralnost se u ovom istraživanju pokazuje kao najvažniji prediktor recidiva. Faktori Amoralnosti su dali nezavistan doprinos predikciji oba indikatora povratničkog ponašanja. Kada je u pitanju broj izvršenih krivičnih dela, najveće učešće u prediktorskom skupu ima Impulsivnošću podstaknuta Amoralnost (Tabela 1). Ona predstavlja blaži, benigniji oblik amoralnih dispozicija koja se zasniva na samocentriranosti, tendenciji ka gratifikaciji sopstvenih potreba bez odlaganja, uživanju u zadovoljavanju telesnih potreba, koju odlikuju i slaba motivacija za rad, te generalni nedostatak aspiracije i motivacije. Ovi rezultati su u skladu sa pretpostavkama Mofitove, Gottfredsona i Hiršija (Moffit, 1993; Bartusch, 1997; Gottfredson and Hirschi, 1990), štaviše i uloga niske Savesnosti, odnosno impulsivnosti, o kojoj je raspravljano ranije, se može interpretirati u okviru ove teorije. Ipak ne može se tvrditi da oni potvrđuju teoriju Mofitove direktno, jer struktura samog nacрта ovog

istraživanja to ne dozvoljava. Za potvrdu koncepcije o stabilnoj i privremenoj delinkvenciji potrebno je dizajnirati longitudinalno istraživanje.

Međutim, kada je u pitanju predikcija broja izrečenih vaspitnih mera pokazuje se da je i Brutalnošću podstaknuta amoralnost važna crta za razumevanje stabilnog kriminaliteta (Tabela 2). Ovaj rezultat implicira da su i teži oblici Amoralnosti, odnosno hipertrofirane, destruktivne i sadističke crte povezani sa stabilnim kriminalitetom. I ranija istraživanja pokazuju da su sadističke crte nazavistan prediktor delinkvencije kod adolescenata (Chabrol, Van Leeuwen, Rodgers & Sejourne, 2009). Ovo je verovatno ona struktura ličnosti koja po razvojnoj teoriji stabilnog kriminaliteta *ometa učenje kažnjavanjem* (Moffit, 1993), *odnosno sprečava osobe da inhibiraju antisocijalno ponašanje čak i kada je prema njima primenjena vaspitna mera*. Zbog toga se produkcija delinkventnog ponašanja nastavlja i adolescent prolazi i kroz ostale mere sistema od kojih je poslednja upućivanje u Vaspitno-popravni dom.

Komparacija između prediktora recidiva kod adolescenata i odraslih lica. Rečeno je da je jedan od ciljeva istraživanja i poređenje njegovih rezultata sa onim koji su dobijeni u skorašnjoj studiji, izvedenoj na odraslim osuđenim licima kao ispitanicima (Međedović et al., 2012). Međutim, pre nego što to bude učinjeno, navešće se dva razloga zbog kojih je tu komparaciju potrebno izvesti sa oprezom i zadržkom. Pre svega u pitanju je operacionalizacija konstrukata koji su analizirani kao prediktori recidiva u dve studije. U prošlom istraživanju je za eksploraciju bazične strukture ličnosti korišćen nešto drugačiji leksički model, odnosno operacionalizacija koju su formulisali Kosta i MekKre: Petofaktorski model ličnosti (Costa & McCrae, 2008). Operacionalizacije konstrukata Dezintegracije i Amoralnosti u dva istraživanja se mogu smatrati gotovo identičnim, ali najveća razlika je prisutna kada je u pitanju merenje psihopatije. U prošlom istraživanju je upotrebljena ček-lista psihopatskih simptoma (PCL-R) čiju je prisutnost kod ispitanika procenjivao psiholog, dok su u ovom istraživanju ispitanici sami procenjivali stepen prisustva psihopatskih crta putem upitnika (SRP-3). Druga razlika u nacrtu dva istraživanja ogleda se u operacionalizaciji kriterijumskih mera. Kod odraslih osuđenika, kao indikator povratničkog ponašanja upotrebljen je broj pravosnažnih sudskih presuda i broj boravaka u penalnim institucijama. Kod adolescenata se nisu mogli formulisati kriterijumi istovetni ovima, već njihovi približni pandani. Višestruki penalni recidivizam je nemoguće uzeti kao meru povratništva kod maloletnih lica koja su učestvovala u ovom istraživanju jer nijedan od ispitanika nije imao meru

upućivanja u maloletnički zatvor, tako da ne bi bilo subjekata koji bi spadali u ovu kategoriju recidivista. Međutim, logika formulisanja indikatora recidivizma je u oba istraživanja ista: penalni recidivizam, odnosno izdržavanje vaspitnih mera kod maloletnika predstavlja stroži kriterijum recidiva jer osoba prolazi kroz neku vrstu korekcionog tretmana, ali i nakon toga nastavlja da vrši kriminalna dela (Macanović, 2009). Dakle, ono što se meri je u stvari perzistentnost kriminalnog ponašanja koje nastavlja da se odvija i nakon intervencije sistema uperene ka njenom sprečavanju. Iz ovih razloga je potreban oprez pri komparaciji prediktora recidiva kod odraslih i adolescenata i nju treba posmatrati samo uslovno.

Uopšte uzev, sličnost rezultata dobijenih na uzorku adolescenata i odraslih lica ogleđa se u prisustvu Brutalnošću generisane amoralnosti u predikciji kriminalnog ponašanja koje se pokazuje otpornim na korektivne intervencije (Međedović et al., 2012). Brutalnost, resentiman, sadizam i destruktivnost predstavljaju crte ličnosti koje imaju jak motivacioni potencijal za aktuelizaciju, pa je to verovatno uzrok njihove perzistentnosti tokom vremena. Sa druge strane, jedan od izvora Brutalne amoralnosti u ličnosti predstavlja i *emocionalna neosetljivost* (Međedović, 2011), a poznato je da slaba sposobnost generisanja emocije straha predstavlja supesor učenja kažnjavanjem i povezana je sa stabilnom produkcijom antisocijalnog i kriminalnog ponašanja (van Goozen, Fairchild, Snoek & Harold, 2005). Ovaj nalaz sugerše da je hipertrofirana Amoralnost prisutna već kod određenog broja adolescenata koji vrše krivična dela i da verovatno predstavlja važan faktor stabilizacije i perzistencije takvog ponašanja.

Razlika između prediktora recidiva kod adolescenata i odraslih osuđenika može se iskazati pre svega kroz uticaj crta nepromišljenosti i impulsivnosti za koje je dobijeno da objašnjavaju recidiv kod adolescenata (izraženo kroz doprinos Impulsivnošću podstaknute amoralnosti i niske Savesnosti), ali kod odraslih ispitanika one nisu imale tu ulogu. Štaviše u jednoj analiziranoj situaciji, pokazano je da pri predikciji strože mere recidiva, u uzorku osuđenika sa težim počinjenim krivičnim delima, visoka kontrola impulsa predviđa povratničko ponašanje (Međedović et al., 2012). Štaviše, u uzorku odraslih lica je i Frustracijom podstaknuta amoralnost bila prediktor recidiva, dok se kod adolescenata pokazuje da ona predstavlja supesor recidiva (Tabele 1 i 2: ipak treba obratiti pažnju da su i pored značajnih regresionih koeficijenata, korelacije između ovog oblika Amoralnosti i indikatora povratništva nulte). Ovi rezultati mogli bi se intrpretirati na sledeći način: u adolescenciji su blaži oblici amoralnih dispozicija u većoj

meri povezani sa recidivom, dok kod odraslih osoba tu ulogu preuzimaju dublji i teži oblici Amoralnosti. Ovakovo tumačenje moglo bi da objasni i nedostatak značajnih razlika između odraslih osuđenika i kontrolne grupe na oblicima Amoralnosti koji se zasnivaju na lošoj kontroli impulsa, dok su oni detektovani na sržnim Amoralnim karakteristikama: Frustracijom i Brutalnošću podstaknutoj amoralnosti (Međedović & Stojiljković, 2008).

ZAVRŠNA RAZMATRANJA

Rezultati ovog istraživanja pokazuju da je moguće formulisati modele objašnjenja kriminalnog recidiva koji se sastoji od ličnih dispozicija i koji uspešno predviđaju kriterijum na uzorku institucionalizovanih adolescenata. Podaci pokazuju da su već u adolescenciji prisutne brutalne crte kao i emocionalna neosetljivost za koje i raniji podaci govore da se mogu javiti rano u razvoju jedinke (Frick & White, 2008) i da utiču na antisocijalno ponašanje u adolescenciji (Viding, Simmonds, Petrides, & Frederickson, 2009). Pored ovih crta, sa stabilnim kriminalnim ponašanjem kod adolescenata su povezane i crte impulsivnosti i nepromišljenosti. Ograničenja ovog istraživanja ogledaju se pre svega u malom uzorku ispitanika. Međutim, i pored male veličine uzorka, nalazi se mogu relativno nedvosmisleno interpretirati u svetlu ranijih istraživanja. Praktične implikacije rezultata su takođe relativno jasne: upitnici samoprocene (sa izuzetkom skale Antisocijalnosti) su validni instrumenti za procenu stabilnog kriminalnog ponašanja a samim tim i rizika za buduće kriminalno ponašanje. Ipak, ovo bi trebalo proveriti izradom jedne prospektivne studije gde bi se pratilo ponašanje ispitanika *nakon* što je merenje ličnosti izvršeno. Sa saznajne strane, najkorisnije bi bilo u budućim istraživanjima obratiti pažnju na interakciju sredinskih činilaca i ličnih dispozicija u produkciji kriminalnog ponašanja.

LITERATURA

- (1) Andrews, D. A., Bonta, J., & Wormith, J. S. (2006). The recent past and near future of risk and/or need assessment. *Crime and Delinquency*, 52, 7–27.
- (2) Blom, G. (1954). Transformation of the binomial, negative binomial, Poisson and χ^2 distributions. *Biometrika*, 41, 302-316.

- (3) Carrasco, M., Barker, E. D., Tremblay, R. E., & Vitaro, F. (2006). Eysenck's personality dimensions as predictors of male adolescent trajectories of physical aggression, theft, and vandalism. *Personality and Individual Differences*, 41, 1309-1320.
- (4) Chabrol, H., Van Leeuwen, N., Rodgers, R., & Sejourne, N. (2009). Contributions of psychopathic, narcissistic, Machiavellian, and sadistic personality traits to juvenile delinquency. *Personality and Individual Differences*, 47, 734–739.
- (5) Clower, C. E. and Bothwell, R. K. (2001). An Exploratory study of the relationship between the Big Five and inmate recidivism. *Journal of Research in Personality*, 35, 231–237.
- (6) Costa, P. T., & McCrae, R. R. (2008). The revised NEO Personality Inventory (NEO-PI-R). In G. J. Boyle, G. Matthews, D. H. Saklofske (Eds.), *The SAGE handbook of personality theory and assessment: Personality measurement and testing*, Vol. 2 (pp. 179-198). London: SAGE Publications Ltd.
- (7) Egan, V., & Beadman, M. (2011). Personality and gang embeddedness. *Personality and Individual Differences*, 51, 748, 753.
- (8) Frick, P. J., & White, S. F. (2008). The importance of callous/unemotional traits for the development of aggressive and antisocial behavior. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 49, 359–375.
- (9) John, O. P., Naumann, L. P., & Soto, C. J. (2008). Paradigm shift to the integrative Big-Five trait taxonomy: History, measurement, and conceptual issues. In: O. P. John, R. W. Robins, & L. A. Pervin (eds.), *Handbook of Personality: Theory and Research*, 3rd ed. (pp. 114-158). New York, NY: Guilford Press.
- (10) Hare, R. (2002). *Psychopathy Checklist – Revised - Manual*. Ontario, Toronto: Multi-Health Systems.
- (11) Knežević, G., Radović, B., & Peruničić, I. (2008). Can Amoralism Be Measured? *14th European Conference on Personality, Tartu, Estonia, July 16-20, 2008, Book of Abstracts*, p. 137.
- (12) Knežević, G., Opačić, G., Kutlešić, V., & Savić, D. (2005). Preserving psychoticism as a basic personality trait: A proposed reconceptualization. *113th Annual Convention. American Psychological Association, August 18-21, Washington. Book of Abstracts*, p. 176 .
- (13) Knežević, G. (2003): *Koreni amoralnosti* . Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Institut za psihologiju.

- (14) Leistico, A. R., Salekin, R. T., DeCoster, J., & Rogers, R. (2008). A large-scale meta-analysis relating the Hare measures to psychopathy and antisocial conduct. *Law and Human Behavior*, 32, 28–45.
- (15) Le Couff, Y., & Toupin J. (2009). Comparing persistent juvenile delinquents and normative peers with the Five-Factor Model of personality. *Journal of Research in Personality*, 43, 1105–1108.
- (16) Lenzenweger, M. F. (2006). Schizotaxia, schizotypy and schizophrenia: Paul E. Meehl's blueprint for experimental psychopathology and the genetics of schizophrenia. *Journal of Abnormal Psychology*, 115, 195–200.
- (17) Macanović, N. (2009). Recidivizam. *Socijalna misao*, 3, 169-177.
- (18) Marić, B. i Bulatović, I. (2004). *Sistem izvršenja krivičnih sankcija u republici Srbiji*. Udruženje penologa Srbije, Beograd.
- (19) Međedović, J., Kujačić, D., & Knežević, G. (2012). Personality – related determinants of criminal recidivism. *Psihologija*, 45, 257-274.
- (20) Međedović, J. (2011). Da li je Amoralnost šesti faktor ličnosti? *Zbornik instituta za kriminološka i sociološka istraživanja*, 30, 7-31.
- (21) Međedović, J. (2010). Bazična struktura ličnosti i psihopatija - doprinos dezintegracije. *Zbornik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja*, 29, 7-29.
- (22) Međedović, J., & Stojilković, S. (2008). Bazične dimenzije ličnosti, empatija i amoralnost kod osuđenika *Ličnost, profesija i obrazovanje, zbornik radova sa III konferencije Dani primenjene psihologije*, 17-35.
- (23) Miller, J. D., Lynam, D. R., Widiger, T. A., & Leukefeld, C. (2001). Personality disorders as extreme variants of common personality dimensions: Can the five-factor model adequately represent psychopathy? *Journal of Personality*, 69, 253-276.
- (24) Savage, J. (2009). Understanding persistent offending: linking developmental psychology with research on the criminal career. In: J. Savage, (ed.), *The Development of Persistent Criminality* (pp. 3-33). Oxford: Oxford University Press.
- (25) Someda, K. (2009). An international comparative overview on the rehabilitation of offenders and effective measures for the prevention of recidivism. *Legal Medicine*, 11, 82-85.
- (26) van Dam, C., Janssens, J.M.A.M., & De Bruyn, E.E.J. (2005). PEN, Big Five, juvenile delinquency and criminal recidivism. *Personality and Individual Differences*, 39, 7–19.

- (27) van Goozen, S. H. M., Fairchild, G., Snoek H., & Harold, G. T. (2005). The evidence for a neurobiological model of childhood antisocial behavior. *Psychological Bulletin*, 133, 149–182.
- (28) Viding, E., Simmonds, E., Petrides, K. V., & Frederickson, N. (2009). The contribution of callous/unemotional traits and conduct problems to bullying in early adolescence. *Journal of Child Psychology & Psychiatry*, 50, 471–481.
- (29) Walters, G. D. (2003). Predicting institutional adjustment and recidivism with the Psychopathy Checklist factor scores: A meta-analysis. *Law and Human Behavior*, 27, 541–558.
- (30) Williams, K. M., Paulhus, D. L., & Hare, R. D. (2007). Capturing the four-factor structure of psychopathy in college students via self-report. *Journal of Personality Assessment*, vol. 88, pp. 205-219.

PERSONAL DISPOSITIONS TOWARD CRIMINAL RECIDIVISM IN A SAMPLE OF INSTITUTIONALIZED ADOLESCENTS

This study represented an attempt to identify the personality traits that predict a stable criminal behavior in adolescence. The study included 58 subjects who were serving the correctional sentence in Education and correction home in Krusevac. Subjects were aged between 15 and 22 years and the average age of respondents was 18.7 years ($\sigma = 1.7$). Respondents were given self-assessment questionnaires that measured: personality traits from "Big Five" model, Disintegration, Amoralität and psychopathy. Recidivism was operationalized in two ways: by the number of offenses and the number of correctional treatments over which individual had undergone.

Predicting recidivism was done by using hierarchical regression analysis. The results show that low Agreeableness ($\beta = -0.34$, $p < 0.05$) from the Big Five model successfully predicted the number of criminal offenses. But it lost predictive ability when psychopathy and Amoralität were introduced in the model: Amoralität induced by impulsivity ($\beta = 0.65$, $p < 0.01$) and manipulation ($\beta = 0.60$, $p < 0.01$) became the dominant predictors. When the number of corrective treatments that have been imposed to respondents were set as a criterion measure, the low Extraversion from Big Five model became significant predictor ($\beta = -0.48$, $p < 0.01$) and Amoralität induced by brutality joined it in the next level of regression ($\beta = 0.73$, $p < 0.01$). The results show similarities with the findings obtained on samples of adult

*Zbornik IKSI, 2/2012 – J. Međedović, D. Kujačić, G. Knežević
„Ličnosne dispozicije ka kriminalnom recidivu u uzorku institucionalizovanih
adolescenata”, (str. 7-24)*

subjects. However, the only difference was that behavioral psychopathy factor had no role in the prediction, which is usually the case in similar empirical studies.

KEYWORDS: criminal recidivism / adolescents / Big Five model / psychopathy / Amorality / Disintegration